

Υπάρχει διέξοδος για το Γιουγκοσλαβικό;

Οι βομβαρδισμοί του ΝΑΤΟ στη Γιουγκοσλαβία αποτελούν ένα από τα τελευταία σκιτήματα του Ανατολικού Ζητήματος, που κατατρέπει για δύο σχεδόν αιώνες την περιοχή μας. Κι ενώ για τους περισσότερους λαούς που συνιστούσαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία οδήγησε στην εθνική ολοκλήρωσή τους—δηλ. στην απόκτηση κράτους με προσδιορισμένο έδαφος και με πληθυσμιακή ομοιογένεια— στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας η κατάρρευση των αυτοκρατοριών που έλεγχαν τις περιοχές της είχε ως αποτέλεσμα την ανάδυση ενός πολυεθνικού, πολυπολιτισμικού μορφώματος με εξαιρετικά εύθραυστη συνοχή. Μία συνοχή που διατηρήθηκε τεχνητά για πενήντα, περίπου, χρόνια, όχι τόσο ως συνέπεια της βαθμιαίας εξομάλυνσης των διαφορών και των διακρίσεων των λαών που τη συναποτελούσαν, αλλά ως καρπός μιας αυταρχικής και ευέλικτης διακυβέρνησης (αυτής του στρατάρχη Τίτο) και των γεωπολιτικών συγκυριών που είχαν καθηλώσει οποιαδήποτε κινητικότητα στην περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης.

Η αποδέσμευση των δυνάμεων που επέφερε η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του '80 δεν μπορούσε να μη συμπαράσχει και τη Γιουγκοσλαβία. Ιδιαίτερα, μάλιστα, τη Γιουγκοσλαβία, αφού στο πολιτικό ηπδάλιο της βρισκόταν ένας ηγέτης, ο οποίος ή δεν είχε κατανοήσει τα μηνύματα των καιρών ή έχοντας κατανοήσει τον κίνδυνο επικείμενων ρήξεων είχε αποφασίσει να υποστείλει τα προσχήματα της γιουγκοσλαβικής ενότητας και να δώσει προτεραιότητα στη σερβική πρωτοκαθεδρία μέσα στο κράτος ή σε ό,τι θα απέμεινε από το κράτος αυτό. Ο Μιλόσεβιτς, που ιστορικά συμπίπτει με τις μεγάλες γεωπολιτικές αλλαγές της Ευρώπης, δεν επιδιώκει τη διατήρηση της ενότητας. Αν και γνωρίζει—μια και ο στοιχειώδως εγγράμματος μελετητής της εποχής το γνωρίζει— ότι η Γιουγκοσλαβία αποτελεί μία από τις πρώτες υποψήφιες για διάλυση εφαρμόζει μια πολιτική που την ενθαρρύνει, δεν την ανακόπτει. Αν θεωρήσουμε ότι τα κεντρικά προβλήματα της τότε Γιουγκοσλαβίας ήταν η συμμετοχή των διαφορετικών λαών στην άσκηση της εξουσίας—που ήταν ασύμμετρη— η διασπορά του πλούτου—που ποικίλλε ανάμεσα στους βόρειους και στους νότιους— και η διαχείριση του, όπως και η ανάγκη εκδημοκρατισμού και

δημιουργίας θεσμών, τότε η πολιτική του Μιλόσεβιτς εναντιωνόταν σε όλες αυτές τις προσδοκίες. Ο αυταρχικός τρόπος διακυβέρνησης, η ενίσχυση της σερβικής παρουσίας σε όλους τους μηχανισμούς του κράτους, η

Του **ΧΡΗΣΤΟΥ ΠΟΖΑΧΗ**
Καθηγητού Πανεπιστημίου,
αντιπροέδρου στο Ευρωπαϊκό
Δικαστήριο Ανθρωπίνων
Δικαιωμάτων

αδυναμία ουσιαστικής βελτίωσης της οικονομίας και της ευμάρειας των νότιων δημοκρατιών και της πιο αρμονικής συμμετοχής στην άσκηση της εξουσίας των βόρειων δημοκρατιών, με τρόπο ανάλογο με την οικονομική συμβολή τους στην ομοσπονδία, δεν μπορούσε παρά να θέσει σε κίνηση κεντρόφυγες ροπές, μέσα σε διεθνείς συνθήκες που τις ευνοούσαν.

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, στις αρχές της δεκαετίας του '90, αποτελεί μια περίπτωση-πilotο για το πώς αναδύονται οι εθνικισμοί, ποιος είναι οι τραγικές διαστάσεις τους, και πόσο δυσχερής και επώδυνη είναι η διατήρηση πολυεθνικών κρατών. Γιατί, βέβαια, η γιουγκοσλαβική αποσάθρωση κατέδειξε ότι πραγματικά προβλήματα εξουσίας, οικονομίας, κοινωνίας όταν συγκεντρωθούν σε υψηλά ποσοστά ιδεολογικοποιούνται σε φαντασιακές συσπειρώσεις, και αν μάλιστα τυγχάνει τα προβλήματα αυτά να χωρίζουν τμήματα λαών που συμβιώνουν, αλλά που έχουν διακριτές ταυτότητες, τότε η ιδεολογικοποίηση κατασκευάζεται στη βάση αυτής της διακρίσής τους. Στη Γιουγκοσλαβία η εθνική διάκριση υπήρξε το ετοιμοπαράδοτο ιδεολόγημα για την απόσχιση των λαών, αλλά και για την πρόκληση της σταγερής πολιτικής της εθνικής καθαρότητας στην οποία Σέρβοι και Κροάτες πρωτοστάτησαν. Και γιατί, βέβαια, η γιουγκοσλαβική περιπέτεια κατέδειξε ότι η διατήρηση της πολυεθνικότητας απαιτεί τον ύπατο βαθμό ανάπτυξης δημοκρατίας, κράτους δικαίου και προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, απαιτεί τον ύψιστο βαθμό πολιτισμού, που όχι απλά να ανέχεται τη διαφορά, αλλά να την παρακάμπτει σε να μην υπήρχε, ως κριτήριο στην ευμερμία και την ισοτιμία κάθε πολίτη που βιώνει την ά-

σκηση της εξουσίας ή την καθημερινή διαδικασία και συμπεριφορά.

Σε κάθε περίπτωση και παρά τις προσπάθειες εθνικής κάθαρσης, αυτό που απέμεινε στη Γιουγκοσλαβία, μετά το διαμελισμό, περιείχε και πάλι στοιχεία πολυεθνισμού, τόσο στη Βοϊβοντίνη όσο και στο Κόσοβο. Και, δυστυχώς, παρά τις ευκαιρίες που υπήρξαν, και οι οποίες διέτρεξαν την περίοδο σχεδόν μιας δεκαετίας—όσο κράτησε, περίπου, η αγωγή της αναδιάταξης της μεγάλης Γιουγκοσλαβίας, και ιδιαίτερα το βοσνιακό ζήτημα—, η γιουγκοσλαβική ηγεσία δεν μπόρεσε να κατασιγάσει τους εναπομειναντες εθνικισμούς και να αναζητήσει νέους τρόπους κοινής συμβίωσης. Το Κόσοβο, η περιοχή από την οποία άρχισε ουσιαστικά η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, μέσα από την πολιτική του Μιλόσεβιτς να άρει την αυτονομία του το 1989, ξεναέρχεται, λοιπόν, στην επιφάνεια. Στην αρχή με το

Η λύση του προβλήματος θα πρέπει να εγγυάται ότι οι Αλβανοί του Κόσοβο θα μπορούν να ζουν στα εσωτερικά σύνορά τους με ένα βαθμό αυτοκυβέρνησης που θα εξασφαλίζει την αυτοδύναμη λήψη αποφάσεων για τις τύχες τους, ενώ παράλληλα θα εξισώνει τον μειονοτικό πληθυσμό της περιοχής μαζί τους.

αίτημα των μετριασθέν Αλβανών ηγετών για επιστροφή στην αυτονομία, αργότερα με την ένσφιξη, πια, διεκδίκησης της ανεξαρτησίας, που, ουσιαστικά, πυροδότησε τις σημερινές εξελίξεις. Η κατάσταση δεν είναι, πια, έτσι όπως εξελίχθηκε ένα εσωτερικό πρόβλημα της Γιουγκοσλαβίας, για δύο λόγους που παραδοσιακά συνηγορούν τουλάχιστον από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά, με μια διεθνή παρέμβαση: πρώτον, γιατί η πολιτική που αναπτύσσεται στο Κόσοβο από τις γιουγκοσλαβικές αρχές καταίνεται και πάλι σε μια δεύτερη εθνική κάθαρση. Και, δεύτερον, και ίσως σημαντικότερο για τους λιγότερο ευαισθητούς στον ανθρώπινο πόνο, γιατί ο ένσφιλος αγώνας των Αλβανών του Κόσοβο, συνοδευόμενος από την πολιτική της μαζικής

μετανάστευσης των πληθυσμών εκτός γιουγκοσλαβικών συνόρων, είχε τη δυναμική να κινητοποιήσει συνολικότερες ανακατατάξεις στο εύθραυστο κέλυφος των νοτιοβαλκανικών χωρών. Στη νέα αλγεβρική εξίσωση θα αναμειγνύονταν πια, τουλάχιστον σε πρώτο στάδιο, οι Αλβανοί της FYROM, η Αλβανία, ίσως το Μαυροβούνιο. Σε ένα δεύτερο στάδιο η Βοσνία, η Βουλγαρία— ίσως και άλλοι. Η προσπάθεια, λοιπόν, να κρατηθεί με τα δόντια—και με αίμα, πολλές φορές— η βαλκανική ισορροπία, που στηρίζεται όχι, πια, στη λογική των εθνικών κρατών (και μόνον), αλλά στη λογική της διατήρησης των συνόρων των συνεταγμένων (πρώην) γιουγκοσλαβικών ομοσπονδιακών κρατιδίων θα εξέπνευσε κάτω από την ανανεωμένη επιστροφή των εθνικισμών.

Θα πρέπει να δεχτούμε ότι οι δυτικοί, που επιτρέφουν στον παρεμβατικό τους ρόλο, έπεται από αυτές τις εξελίξεις, κατέβαλαν προσπάθειες για μια ειρηνική διευθέτηση του προβλήματος. Διευθέτηση που δεν ήταν επιφκτική, καθώς και οι διεκδικήσεις των Αλβανών είχαν πολλαπλασιαστεί—και αποτυπώνονται στο αίτημα του δημοψηφίσματος που περιέχεται στη «συμφωνία του Ραμπουγιέ» και οι όροι που επιβάλλονται στον Μιλόσεβιτς ευθέως θέτουν τη χώρα σε διεθνή κηδεμονία. Η συνείδηση ήταν, πια, δύσκολη και τα γεγονότα αποδεικνύουν, για άλλη μια φορά, τις αδυναμίες και τα θεσμικά κενά του διεθνούς συστήματος, που για μεγάλο χρονικό διάστημα άφησε ελεύθερη τη μεγιστοποίηση του ζητήματος, την μεταλλαγή του στο ανεξέλεγκτο, πριν να επέμβει διπλωματικά και στρατιωτικά στο στάδιο της μη-επιστροφής.

Πού βρισκόμαστε σήμερα; Στην πράξη εκείνης της τραγωδίας, που οι νατοϊκοί βομβαρδισμοί επιχειρούν να αποτρέψουν τη διασπορά της κρίσης στα Βαλκάνια και να σταματήσουν τη συνέχιση της πολιτικής κάθαρσης. Αυτό το αποτόρπινο μέσο πολιτικής—η άσκηση βίας— μπορεί, βέβαια, να επιτύχει ορισμένους παροδικούς σκοπούς: να αποθαρρύνει τη γενικότερη ροπή για περαιτέρω ανασχηματισμό του πολιτικού χάρτη των Βαλκανίων, καθηλώνοντας τους υποψήφιους πρωταγωνιστές στις παρούσες θέσεις τους. Μπορεί επίσης να οδηγήσει τα δύο μέρη στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων. Αλλά δεν μπορεί, όπως αποδεικνύεται, να εμποδίσει τη συνέχιση της μαζικής εξέδου των Κοσοβάρων, ως αποτέλεσμα τόσο της εντατικοποίησης της «εθνικής

κάθαρσης» όσο και του φόβου που προκαλείται από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις. Το ζητούμενο, συνεπώς, είναι να αναζητηθεί το συντομότερο δυνατόν μια λύση πολιτική, η οποία να εγγυάται την επιστροφή του μεγαλύτερου δυνατού ποσοστού ανθρώπων στα σπίτια τους.

Αυτή η πολιτική λύση δεν μπορεί να είναι άλλη από μια διέξοδο, η οποία θα εγγυάται ότι οι Αλβανοί του Κόσοβο θα μπορούν να ζουν μέσα στα δεδομένα εσωτερικά σύνορά τους με έναν βαθμό αυτοκυβέρνησης που θα εξασφαλίζει την αυτοδύναμη λήψη αποφάσεων για τις τύχες τους, ενώ, παράλληλα, θα εξισώνει τον μειονοτικό πληθυσμό της περιοχής μαζί τους. Το ζήτημα δεν είναι αν το θεσμικό σχήμα θα ονομασθεί αυτόνομη επαρχία, ομοσπονδία ή οτιδήποτε άλλο. Αλλά το αν το περιεχόμενο της αυτοκυβέρνησης είναι τέτοιο που να εγγυάται τις πρωτοβουλίες εσωτερικών αποφάσεων στους Κοσοβάρους, όπως και τη σταθερή διατήρηση των εξωτερικών συνόρων της Γιουγκοσλαβίας. Κάτι που ενδεχομένως συνεπάγεται και άλλες ανακατανομές ισχύος στο ομοσπονδιακό, πια, επίπεδο της χώρας.

Τέλος, για την οδυνηρή εκείνη φάση της επανασυνκόλλησης των γιουγκοσλαβικών θραυσμάτων, θα ήταν ουτοπικό κανείς να αγνοήσει την ανάγκη ενός σύνθετου ρόλου της διεθνούς κοινότητας για την αποκατάσταση της επικοινωνίας και της εμπιστοσύνης των εμπλεκόμενων μερών. Η διεθνής κοινότητα, και όχι μόνον οι δυτικοί, θα πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι ένα τμήμα της Βαλκανικής, εκτός από την ανάγκη της ειρηνευτικής στρατιωτικής παρουσίας—ένα το κρατούμενο—, έχει και την ανάγκη να απομακρυνθεί το ταχύτερο από τους λόγους που εξέθρεψαν τους εθνικισμούς: από τη φτώχεια, την άγνοια, την απουσία δημοκρατίας και κράτους δικαίου. Εάν, κατά συνέπεια, επιδίωκε μια σταθερότητα στην περιοχή, δεν αρκεί η πυροσβεστική επέμβαση της τελευταίας στιγμής. Απαιτείται, πέρα από τις τεχνικές γεωπολιτικές ισορροπιών, να ενσκήψει—και ιδιαίτερα η Ευρώπη— στα προβλήματα που υπάρχουν στην περιοχή και να φροντίσει, με οικονομικές (αλλά όχι μόνον) θυσίες, την επιτάχυνση των διαδικασιών εκείνων που θα μεταβάλουν βαθμιαία τις ακυβέρνητες, ουσιαστικά, αυτές πολιτείες σε σύγχρονα, ευημερούνα κράτη.